

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ДОБРОВІЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Р. М. Мамчур, кандидат економічних наук

Проаналізовано стан, тенденції та перспективи розвитку добровільного пенсійного страхування в Україні. Досліджено джерела формування пенсійних виплат та основні фактори впливу на систему соціального забезпечення країни. Розглянуто особливості діяльності страхових компаній по страхуванню життя та визначено підходи до її вдосконалення.

Страхування, пенсійне страхування, страхування життя, страхова компанія, Пенсійний фонд, пенсійна система.

Другий рік поспіль Україна знаходиться в складній економічній та політичній ситуації, яка впливає на всі сфери життя українців, у тому числі й фінансову. Страхування життя та додаткової пенсії є на сьогодні надійним захистом у випадку виникнення непередбачуваних подій, пов'язаних зі здоров'ям чи смертю людини, а також доступним фінансовим інструментом та альтернативою банківському депозиту.

Основною тенденцією українського ринку страхування життя є переорієнтація страхових компаній на роботу з фізичними особами. Головна причина зміни пріоритетів від оптового до роздрібного страхування життя та пенсій громадян – прихід в Україну іноземних компаній, які спеціалізуються на страхуванні життя та працюють у сегменті роздрібного страхування. У відсотковому відношенні страхування життя дає вражаючий приріст, збільшуючись щорічно майже на 100%. Проте абсолютні його показники залишаються поки що дуже низькими і не впливають значною мірою на покращення економічної ситуації в країні та стабілізацію державної пенсійної системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням пенсійного страхування присвятили свою увагу такі вчені, як В. Базилевич, К. Базилевич, Н. Внукова, Т. Говорушко, О. Залетов, М. Мних, С. Осадець, В. Плиса, Т. Ротова, В. Фурман, Я Шумелда та інші. Водночас, питання формування та розвитку системи добровільного пенсійного страхування потребують подальшого дослідження з урахуванням вимог сьогодення та напрямів реформування пенсійної системи.

Мета дослідження – удосконалення підходів до формування системи добровільного пенсійного страхування в Україні на основі дослідження сучасного стану й тенденцій розвитку накопичувального страхування.

Виклад основного матеріалу. Рівень розвитку ринку страхування життя та додаткової пенсії безпосередньо пов'язаний з рівнем стабільності економічної системи та рівнем добробуту населення. З одного боку,

обсяг страхового захисту з особистого страхування є наслідком високого рівня добробуту, з іншого – страхування життя для багатьох застрахованих є запорукою збереження високого рівня добробуту. Звісно, живучи за економічної системи, в якій переважна більшість населення перебуває на межі виживання практично неможливо приділяти значну увагу довгостроковому накопиченню коштів, проте за умов стабілізації економічної ситуації потреба в страховому захисті та забезпеченні належного пенсійного утримання зростатиме.

Державні пенсії з'явилися наприкінці XIX століття у Німеччині для фінансової підтримки людей похилого віку. Автором державного пенсійного забезпечення був Отто фон Бісмарк. При цьому, середня тривалість життя за останні 200 років зросла з 30 до 68 років. Логічно, що це привело до стрімкого зростання кількості населення планети – з 1 млрд у 1810 р. до майже 7,2 млрд у 2014 р. І якщо ще 100 років тому один пенсіонер був на утриманні 10 працюючих громадян, то на сьогодні ситуація катастрофічно змінилася. Так, в Україні кількість зареєстрованих у Пенсійному фонді пенсіонерів наприкінці 2014 р. перевищила кількість осіб, які сплачують страхові внески, і становила 13,5 млн пенсіонерів і майже 13 млн громадян, які легально працюють та сплачують внески у Пенсійний фонд.

Слід звернути увагу на особливості сучасної світової економіки та економіки України, зокрема. Цією особливістю є поєднання таких двох факторів, як фінансова та демографічна криза. І якщо на перший фактор значною мірою впливає державне регулювання економіки, то другий практично не зазнає цього впливу. Зазначимо, що економічні проблеми через старіння нації властиві не тільки Україні. Дана тенденція характерна також для США, ЄС, і навіть для Китаю.

Показником старіння населення є збільшення кількості осіб похилого віку, що отримують державну пенсію. Проте, не менш загрозливим для економіки є збільшення кількості громадян з обмеженою дієздатністю, які також перебувають на матеріальному забезпеченні з боку держави. Демографічна криза призводить до зменшення кількості працюючих громадян, що спричинює зменшення відрахувань до Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування, а отже, система соціального забезпечення не має змоги ефективно виконувати свої функції. Постійно зростає дефіцит Пенсійного фонду України, а саме: 17,8 млрд грн у 2001 р., 15 млрд грн – у 2012 р., 21,8 млрд грн – у 2013 р. та 90 млрд грн у поточному році. Розширення податкової бази та збільшення пенсійного віку не покращило ситуацію. Покриття дефіциту Пенсійного фонду здійснюється за рахунок дефіцитного державного бюджету.

За останні 20 років населення України зменшилося на 7,5 млн осіб. США та країни Європи активно запрошують на постійне проживання громадян третіх країн і тим самим частково компенсують природне зменшення населення. Українці ж, навпаки, виїжджають за кордон. Зароблені та перераховані ними додому кошти стабільно перевищують обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку країни.

Проблеми з пенсійним забезпеченням почалися в Україні з 2004 року, коли пенсії почали суттєво зростати. Пенсіонери, частка яких становила 30% населення, стали впливовою соціальною групою. Навіть під час економічного обвалу 2008–2009 років пенсії все одно підвищували, що призвело до зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду, навіть незважаючи на підвищення розміру пенсійних відрахувань із зарплат.

До середини цього століття четверо працюючих громадян України будуть утримувати п'ятьох пенсіонерів. Зрозумілим є той факт, що відрахування із заробітної плати одного працюючого недостатні для забезпечення пенсією одного пенсіонера. Альтернативою є самостійне пенсійне накопичення. В Україні на сьогодні функціонує кілька фінансових інструментів довгострокового накопичення коштів, у т. ч. програми страхування додаткової пенсії. За допомогою простого розрахунку можна визначити, що для створення однакової величини капіталу 20-річний громадянин повинен інвестувати лише 5% свого доходу, 30-річний – 10%, а 50-річний – половину доходу. Водночас, лише 6% українців мають накопичувальні програми страхування життя. Зрозуміло, що додаткове пенсійне страхування не може замінити пенсійне соціальне страхування, але може значно покращити ситуацію, що склалася у пенсійній системі України.

У більшості розвинених країн світу пенсійне забезпечення громадян здійснюється з таких трьох джерел:

- державної пенсійної системи (у межах соціального страхування);
- пенсійних фондів підприємств, професійних спілок та міжнародних організацій;
- страхових компаній та інших фінансових організацій.

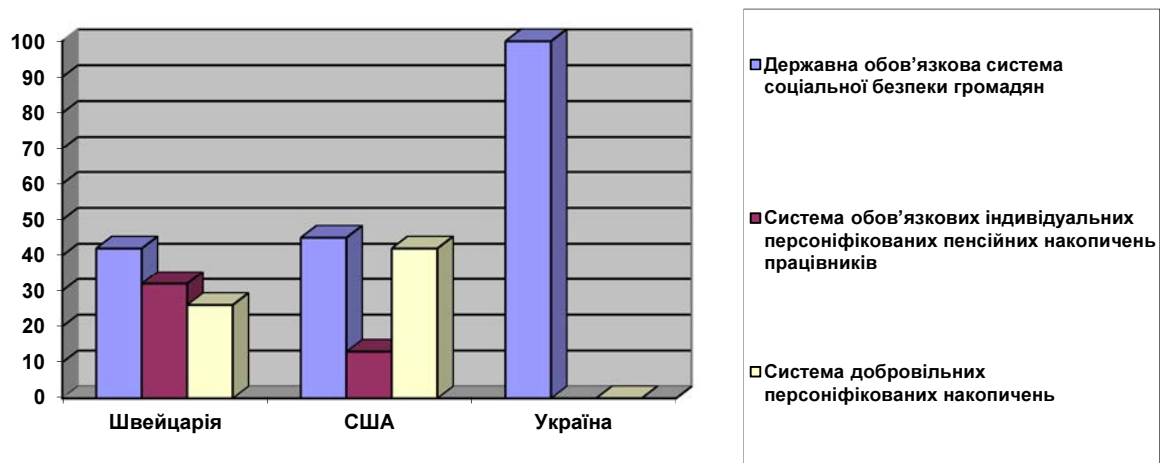
За такої структури системи пенсійного забезпечення страхування додаткової пенсії здійснюється страховими компаніями та пенсійними фондами, а гарантована (основна) пенсія виплачується державою і залежить від здатності держави акумулювати необхідні для цієї мети грошові кошти. Європейські пенсійні фонди другого рівня за час проведення пенсійної реформи встигли накопичити достатньо значні суми (5,7% ВВП у Болгарії; 7,4% – в Естонії та Словаччині; 14,6% – в Угорщині; 15,8% – у Польщі).

В Україні лише 0,03% пенсійних виплат здійснюються за рахунок добровільних накопичень, решта (99,97%) – за рахунок коштів державного обов'язкового страхування (див. рисунок).

Навпаки, у таких країнах, як Швейцарія та США на обов'язкове державне страхування припадає менше, ніж половина всіх пенсійних виплат (42% та 45% відповідно), на добровільне накопичення додаткової пенсії 26% та 42% відповідно. Зазначимо, що система обов'язкового індивідуального накопичення, яка в Україні поки що не працює, займає у пенсійній системі зазначених вище країн доволі значну частку виплат (32% та 13% відповідно), підтримуючи, таким чином, стабільність державного пенсійного страхування.

Не викликає сумнівів той факт, що ринок страхування життя – це потужне джерело інвестицій в економіку та соціальний захист громадян. Страхові компанії продовжують нарощувати портфель довготермінового

фінансування. Так, на пенсійне та накопичувальне страхування припало 600 млн грн у 2014 р., що становить майже половину надходжень від усіх страхових платежів. Позитивним моментом є також тенденція до зростання страхових виплат. Слід відзначити, що ще кілька років тому переважна більшість виплат припадала на такі ризики, як смерть та нещасні випадки [1, с. 50], наразі суттєво збільшується частка страхових виплат (до 50% усіх виплат по договорах страхування життя) у зв'язку з дожиттям страхувальників до закінчення терміну дії договору, а також досягнення пенсійного віку.

Джерела пенсійних виплат у країнах світу та Україні

Загалом результати ринку страхування життя є стабільними упродовж останніх п'яти років, зростають також обсяги страхових резервів лайфових компаній [1]. Рівень фінансової стійкості компаній зі страхування життя на будь-який момент має становити 105%, тоді як у комерційних банків він має бути в межах 15–25%. Події 2008–2009 та 2014 років показали, що ризик неповернення банківського депозиту був і залишається значно вищим, ніж його дохідність. Особі, яка є платником податків на доходи фізичних осіб, держава повертає 15% від суми внесених на накопичувальний страховий поліс коштів. Водночас, громадяни, що перебувають на території Криму прирівняні до нерезидентів і мають сплатити 15% податку на доходи фізичних осіб при отриманні страхових виплат.

На сьогодні в Україні 18% ВВП йде на пенсійні виплати, що становить третину пенсійного фонду. Для порівняння, у 2014 році на оборону, безпеку, армію, танки, зброю, на зміцнення лінії безпеки та на будівництво державного кордону витрати становили 5,2% ВВП. Одним з механізмів вирішення проблеми наповнення пенсійного фонду є підвищення пенсійного віку. Якщо до реформи на пенсію за віком щорічно виходило 400–450 тис. осіб, то нині – близько 300 тис. осіб. До 2021 року кількість пенсіонерів у країні залишиться на нинішньому рівні (13,5 млн осіб), а це на 1 млн осіб менше, ніж до підвищення пенсійного віку. Співвідношення між працюючими і пенсіонерами буде стабільним і залишиться на рівні 1:1.

Запровадження трьох рівнів пенсійної системи активно проводилося наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років країнами Центральної та Схід-

ної Європи. При цьому уряди країн розраховували на економічне зростання та легалізацію зайнятості, але розрахунки виявилися занадто оптимістичними і в підсумку зростаючий дефіцит пенсійних фондів довелося фінансувати за рахунок кредитів. Криза 2008 р. призвела до різкого зниження на (23%) капіталізації накопичувальних пенсійних фондів в усьому світі і втрати ними коштів на фоні зростаючих дефіцитів держбюджетів. Міжнародні фінансові інститути перестали наполягати на розширенні накопичувальних систем. Найбільш яскравим прикладом є Угорщина, де уряд в 2010–2011 рр. цілком націоналізував накопичені у другому рівні внески, перевівши їх в перший рівень, таким чином отримавши у своє розпорядження гроші, які дозволили відмовитися від співпраці з МВФ, покладаючись тільки на внутрішні ресурси. Аналогічні дії уряду Польщі в травні 2011 р. призвели до зниження ставки внесків до накопичувальної частини з 7,3 до 2,3% від зарплати, інші 5% ідуть тепер в солідарну систему (у 2013 р. у Варшаві було обговорено можливість повного скасування другого рівня пенсійної системи).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Складні макроекономічні умови та падіння національної валюти потребують дуже економного та раціонального витрачання коштів державного бюджету. Необхідність доповнення чинної в Україні солідарної пенсійної системи другим рівнем є очевидною і необхідною, оскільки дозволить населенню накопичувати додаткові фінансові ресурси для забезпечення старості.

Для розвитку цього виду страхування потрібна наявність щонайменше таких умов: а) зростання економіки (два роки поспіль зростання ВВП має становити не менш ніж 2%); б) ліквідація дефіциту бюджету пенсійного фонду; в) підтримка довгострокової надійності та стійкості фінансової системи; г) наявність довіри населення до державних та комерційних пенсійних фондів; д) дохідність накопичувального страхування має бути на рівні з іншими інвестиційними інструментами (наприклад, із банківськими депозитами, акціями чи державними облігаціями).

Водночас, проект пенсійної реформи впродовж останніх чотирьох місяців перебуває на доопрацюванні, що призводить до систематичного погіршення ситуації у Пенсійному фонді України. Слід також звернути увагу на те, що європейська модель другого рівня пенсійної системи передбачає функціонування недержавних пенсійних фондів, створених за участі профспілок та бізнесу та без монопольного регулювання їх діяльності з боку держави. Держава, у свою чергу, повинна гарантувати збереження коштів та стимулювати зростання платоспроможного попиту населення.

За умови нормально працюючої економіки і солідарна і накопичувальна система будуть працювати однаково ефективно: в обох випадках будуть зростати зарплати, з них відраховуватимуться внески для виплати пенсій та інвестування в надійні та зростаючі активи.

Список літератури

1. Головка І. Реформування пенсійної системи України / І. Головка // Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2014. – № 47. – С. 50–51.

2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html> 2014.pdf

Проанализировано состояние, тенденции и перспективы развития добровольного пенсионного страхования в Украине. Исследованы источники формирования пенсионных выплат и основные факторы влияния на систему социального обеспечения страны. Рассмотрены особенности деятельности страховых компаний по страхованию жизни и определены подходы к ее совершенствованию.

Страхование, пенсионное страхование, страхование жизни, страховая компания, Пенсионный фонд, пенсионная система.

The state, trends and prospects of voluntary pension insurance in Ukraine are analysed. The sources of retirement benefits and key factors influencing the social security system of the country were investigated. Features of insurance companies for life insurance and defined approaches to its improvement were identified.

Insurance, pension insurance, life insurance, insurance company, pension fund, the pension system.

УДК 336:631.162

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

О. О. Лемішко, кандидат економічних наук, докторант*

Проведено оцінку стану та визначено перспективи розвитку бюджетної підтримки підприємств аграрної сфери. Встановлено, що практична реалізація курсу аграрних підприємств на поступове стабільне зростання на фоні відсутності необхідних обсягів власних фінансових ресурсів та суттєвого обмеження умов кредитування, не можлива без активного фінансування й регулювання з боку держави. Доведено, що за досліджуваний період не було створено ефективної системи фінансування суб'єктів господарювання на селі. Обґрунтовано основні напрями поліпшення фінансової підтримки підприємств аграрної сфери за рахунок коштів державного бюджету.

Державне фінансування, бюджетна підтримка, аграрна сфера, фінансові ресурси, планування видатків державного бюджету, загальний фонд, спеціальний фонд, стабілізаційний фонд.

* Науковий консультант доктор економічних наук, професор Л. М. Худолій